

Atama məktub

Əziz ata,
Bəlkə xatırlamırsan, amma bu gün sənin ölümündən iki il ötür. Təəssüf ki, bu müddət ərzində mən daha yaxşı, daha ağıllı biri ola bilmədim; bu fürsətdən də istifadə edə bilmədim. Halbuki, illər öncə sən olmasaydın daha çox şey edə biləcəyimi düşünürdüm. İndi artıq bu günahın da özümdə olduğunu görməyə məcburam.

Sənə bəzi şeyləri danışmamışam. İki il artıq yaşasaydın, ya da dünyaya geri dönsəydin (qısa müddət üçün), sanki hər şey başqa cür olardı. Çarəsizlik ucbatından bir çox şey öz anlamını itirir. Sən olmayandan sonra sənə yazılan məktub nə işə yarar ki?! Amma mən artıq bir iş sahibiyəm, atacan. Ətrafımda səninlə bağlı bir xatirəni danışdığım zaman, "Nə gözəl" deyirlər, "Bunu bir yerdə niyə istifadə etmirsən?!" Ona görə də çox üzr istəyirəm, ata, amma səni bir yerdə, məsələn, elə bu məktubda istifadə etmək məcburiyyətindəyəm.

Keçmiş bir zaman ancaq belə dəyərləndirilə bilməmiş; insanın keçmiş yaşantısı ancaq bu şəkildə anlam qazanarmış. Mən səninlə bağlı bir hadisəni danışarkən əslində sənin necə biri olduğunu bəlli etməməyə çalışıram, guya əsl atamı özümdə saxlayıram. Sonra də səni anlamadıqları zaman onlara əsəbləşirəm. Mənə hirsələndə (bu çox tez-tez baş verirdi), "Sənin güzgüdəndə gördüyünü mən "divardan" görürəm," deyərdin. Biz də anamla sənənin bu "divar" sözünə lağ edib gülərdik. Mən də indi kiçiklərə (artıq məndən kiçik olanlar da var, atacan) bu cümləni deyirəm, güllürlər.

Bu sözü deyəndə əsl məqsədimin nə olduğunu sezmirlər, təbii ki. Səni gülünc vəziyyətə salmaq istədiyimi düşünürlər. Hərhalda, nə demək istədiyimi tam bəlli etmirəm. Gülümsəmənin içindəki sevgini, demək ki, anlada bilmirəm. İndiki gənclər başqa cürdürlər, atacan; hər sözdən bir mənə çıxarırlar. Mən də həmin an həqiqətən hövsələdən çıxıram: əsl məqsədimi unudub səni onlara bəyəndirməyə çalışıram.

Əslində, bu çabanının mənasızlığının fərqi deyəm. Ölkənin ən zəngin adamı sənənin paltonu tutarkən, ya da "xahiş edirəm, Cəmil bəy, lütfən buyurun," deyərək şəxsən özünü paltonu geyindirməkdə israr edərkən, sənənin kimi hiss edə bilmədikdən sonra, insan o

paltonun içində özü varmış kimi qürurlanmadıqdan sonra, səni bəyənməkləri, hətta anlamaqları nəyə yarar? Ya da məclisə yeni girdiyin vaxtlarda prezidentdən bir neçə günlük icazə istəməyə gəldiyin zaman, "Cəmil bəy, görünür siz burada yenisiniz", deyən prezidentin qarşısında sənənin kimi utanmadıqdan sonra insanın belə kiçik detalları öyrənməsinin nə anlamı var? "İstədiyiniz zaman icazəniz var, Cəmil bəy. Məndən gəlib soruşmağınıza ehtiyac yoxdur", sözünü eşidincə kim sənənin kimi rahatlaya bilərdi?

Bunlar bildiyin şeylərdir, atacan; sənə bir az da bilmədiklərinə danışım: məsələn, cənazə mərasiminin necə oldu? Cənazə namazın necə qılındı? Ümumilikdə heç bir əksiklik olmadı, atacan. Mən ağladım. Məktəbdə o günlərdə "hörmətim" olduğu üçün oradan bir avtobus müəllim heyəti və bir çələng göndərildi. Həyatın boyunca heç görmədiyən insanlar əllərini önlərində çarpazlaşdıraraq və başlarını aşağı əyərək ölümün anlaşılmaz həqiqəti üzərində düşünürmüş kimi görünülər məzarının başında.

Tabut çuxura qoyulduqdan sonra üstünə böyük beton bloklar yerləşdirildi. (Bu ənənəni sevmirəm, atacan; aşılmaq maneələrə qarşıyam.) Səni anamın dəfn olduğu məzarlıqda basdırmadıq. Bəzi yaxın insanlar belə məsləhət gördülər. İnsanlar arasında onlar öldükdən sonra belə anlaşılmazlıqların davam etməsini istəyirlər. Mənim kədərimdən yararlanaraq səni məzarda anamdan ayıran yaxınım əslində o dünyaya filan heç inan biri deyil. Halbuki mənə, "anan belə istərdi", dedi. Sən o adamı sevmirdin, amma nədənsə ona yaxınlıq göstərdin. Bu səbəbdən də, heç haqqı olmasa da sənə "atacan" deyirdi. Mən artıq qohum olmayanların bir-birlərinə "anacan, xalacan, oğlum, qardaşım" deyərək səslənmələrinə bütünlüklə qarşıyam, atacan. Artıq həqiqi bir qohumum qalmadığı üçün bütün bu soyuqluqlara qarşıyam. Hər kəs bir-birinə adıyla xitab etsin. Məntiqi sevən bir insan olaraq sənənin də bu düşüncəyə qarşı dəyəyən bir şey yoxdur sanıram.

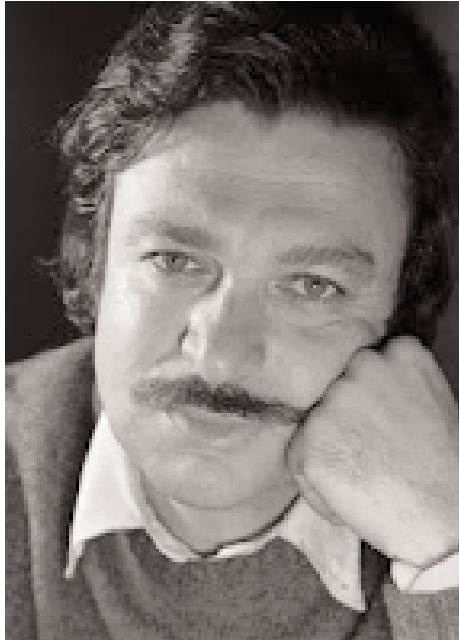
Sən öldüyündən bəri gətirdikdə daha "mühafizəkar" oluram, atacan. Məsələn, Allah heç kimi gənc yaşda ata-

anasız qoymasın filan deyirəm. Sənə nisbətən daha "ziyalı şəxs" hesab olunduğum, ya da özümü elə sandığım üçün bu mühakiməyə bir "filan" sözünü də əlavə etməyi unutmuram. Aramızda "bilik" baxımından (görünüşdə) bir fərq olduğu doğrudur. Sən belə görünüş incəliklərinə fikir verməyəcək qədər saf olduğun, yəni mənim kimi "zidd qüvvələrin münaqişəsindən ibarət" olmadığın üçün, bəlkə də bu yazdıqlarım sənə bir az qarışıq gələ bilər. Əslində qarışıqlıq içimdədir və bu məktubu yazmaq istəyim qarışıq ruhumun qapıldığı böhranlardan biridir. Bu böhran, ümumən sənənin ölümündən sonra içimdə daha qüvvətlə hiss etdiyim Cəmil bəyi yaşatmaq cəbasıyla bağlıdır. İçimdə məndən ayrı olduğunu düşündüyüm bir də Cəmil bəyin olmasına sən "təzyid-i şəxsiyyət"mi yoxsa "təxsim-i şəxsiyyət" deyirsən, bunu bilmirəm.

Bənzəyən yanlarımızın olduğu bir həqiqətdir. Sən üst-başına diqqət etməzdin; mən isə nə özümə yaxşı baxıram, nə də maşınıma. Uzun illərini keçirtiyin şəhərin küçələrində ikimiz də kir içində gəzişməyə davam edirik (anam bilməsin). Bəzən maşını bir ara küçədə saxlayıb, kiçik və qaranlıq bir kafeyə girirəm. Sənənin deyiminlə "tədrici intihar". Bununla bərabər, bəzi yazılarımın (bu məktub kimi məsələn) içki və pərişanlıq kimi uyğunsuzluqlarına baxmayaraq maraqla qarşılandığını da demək olar.

Sağ olsaydın yazdıqlarımdan bir sətir anlamasan da, mənimlə fəxr edərdin sanıram. Atacan, deyəsən, biz birimizi hər zaman belə anlamadan sevmişik. Əslində yazdıqlarım sənənin deyiminlə desək "uydurma" şeylərdir. Anamın baxarkən ağladığı filmlər, ya da oxuyarkən kövrəltdiyi romanlar kimi "hamısı uydurmadır." Sənə yazdığım bu sətirlərin də bir qismi "uydurma" ola bilər. Sənə açıqlamaqda çətinlik çəkdiyim bəzi səbəblərdən dolayı sənənin anladığın tərzdə bu gerçəklikdən uzaqlaşmaq məcburiyyətindəyəm. Bundan əlavə, gerçək, ya da uydurma olan bu sətirləri mənim hiss etdiyim şəkildə anlamağından da şübhələni-rəm, hətta anlayıb-anlamadığını da bilmirəm.

Belə, atacan. Bəzən də həqiqət böhranlarına qapılıram. Buna görə də, sənə həqiqətlərdən, sənənin də qarşı çıxmayacağına həqiqətlərdən danışmaq istəyirəm. Bugünlərdə, xüsusən də, ensiklopedik həqiqətlərin çox olması və sevdiyim, maraq göstərdiyim insanların gətirdikə unudulması səbəbi ilə başdan-aşağı həqiqətlərlə dolu, bir çoxlarına görə əhəmiyyətsiz sayı-

lacaq həyat hekayələrindən meydana gələn bir ensiklopediya yazmaq istəyirəm. Buna oxşar çalışmalarımla olub daha əvvəl. Amma onlar da sənənin deyiminlə desək, həqiqətən "uydurma" şeylər idi. Bu səbəblə də, atacacan, hər kəsə açıq şəkildə elan edirəm: 1892-ci ildə doğuldun. Ölkəmizdəki ortalama ömür müddətini də çox keçdin. Eşitdiyimə görə İsveçin ortalama ömür müddətinə filan yaxınlaşmışdın. Şəhərdə, kənddə, qəsəbədə böyüdü. Yetkinlik deyilən dövründə ölkəni idarə edənlər daha da çoxalmış kimi görünsün deyərək kənddən gətirilərək onların arasında yer aldın. "Dövlət rəhbərlərinin" gözüne girmək üçün kürsülərdə qışqırmaq kimi yersiz hərəkətləri bacarmadığından, bugün mənim özəl ensiklopediyamdan kənarda yer almağını heç düşünmürəm.

Səssiz fəzilətlərin heykəli qoyul-

mur, ya da onun kimi bir şey. Böyük şəhərdə, ölkəni idarə edənlərin toplaşdığı bir zalda nə üçün olduğunu heç düşünmədin. Bundan başqa, insanın kainatdakı yeri mövzusunda da düşüncələrə daldığını heç düşünmürəm. Amma (bu söylədiyim, həqiqətən də, gerçəkdir, atacan) mən bütün bunları düşündüyüm halda yerimi tapa bilmədim. Məni daha yaxşı böyütsəydin, nə bilim, məsələn, xarici ölkələrə filan göndərsəydin, bugünkündən daha əsaslı olmasam da, özümü ifadə, əşya ilə münasibətimi təyin və kainatdakı yerimi təsbit etmək kimi məsələlərdə daha bacarıqlı olardım.

Sən hər zaman dəyişməz idin; olduğun kimi olmaqdan qürur duyurdun; olduğun kimi davranırdın. Mən isə kiçik həvəslərə görə vurnuxub qalırdım; sənənin deyiminlə desək "iki məscid arasında namaz qılmayan (bəynamaz)", ya da səndən əvvəl sənənin kimi rəhmətlik olan Numan bəyin deyimiylə desək "güləş, güləş, Hacı Məhəmməd altı" vəziyyətindəyəm.

Anladığın qədəri ilə tədricən gücdən düşürəm. Görürsən, sənənin həyat hekayəni bəhanə edib yenə özümdən bəhs edirəm. Sənənin əsələtinə davam etdirmədiyim üçün hər fürsətdə özümü irəli aparmaq kimi bir təhqirə doğru gedirəm. Nə isə, qayıdaq sənə, atacan. Heç bir müharibəyə qoşulmadın və açıq mənada desək, heç bir qəhrəmanlıq göstərmədin. Bu səbəbdən də, medal filan kimi mənəvi mükafatlardan yararlanmadığın üçün malikanə kimi maddi mükafatlara da göz dikmədin. Siyasətin içində yaşadığın halda siyasəti bilmədiyən üçün sülh dövründə belə müvəffəqiyyətli ola bilmədin. Bu baxımdan, sənə aid edə biləcəyim ən güclü tənqid budur; özünü təqdim etməyi heç vaxt bacarmadın, atacan. Yoldaşlarının qaldıqları böyük şəhərlərdəki mehmanxanaları ziyarət edib vizit kartlarını paylamadın, seçki dairələrində seçicilərin işlərini təqib etmədin. Etdiyin sadəcə seçki dairəsinə gətirdiyin vaxt ramazan ayına düşərdisə, küçədə siqaret çəkməməkdən ibarət olmuşdu.

Özünü çox bəyəndiyini halda qusurlarını bilmədiyən kimi, yaxşı tərəflərinin də fərqi varmıdım. Ümumən

sərt, duyğusuz və eqoist göründün. Bu xüsusiyyətlərinlə xudpəsənd bir uşağa bənzəyirdin. Məndən soruşsan, bütün məsələlərdə uşaq kimi yeni səmimi fikirlər yürütdün; bununla bərabər, bu davranışlarının ev içində "mənfi nəticələrə səbəb olduğu" oldu. Bu nəticələr mənə çox təsir etdi və "üsyənçi övlad vəziyyətinə düşdüm." Birlikdə yaşadığımız günlərdə bütün bəyəndiklərim sənə qarşı duyduğum reaksiyalardan yarandı. Sən klassik Türk musiqisini "boşboğazlıq" olaraq xarakterizə etdin; qərb musiqisinə reaksiyanı isə sadəcə, "söndür onu" olduğundan, mən hər ikisini də sevməyi özümə bir məsuliyyət hesab etdim.

Mədəniyyət ilə bağlı digər mühakimələrin də o qədər ürəkaçan deyildi. Qısacası, ətrafındakı hər şeyi mütləq cizgilərlə iki yerə ayırırdın. (Bu məsələdə də sənə bənzədiyimi etiraf etməliyəm.) Dünyada yalnız gözəllər ilə çirkinlər vardı. Bir insan ya ağıllı idi, ya da axmaq. Sənənin kimi başını dik tutmağı bilməyən bütün insanlar yaltaq idilər. Sənə bənzəməyən nəzakətli insanların da snobizmlə günahlandırırıdın. Biz (anamla mən) sənə etiraz edərdik, amma mən fərqi belə varmadan sənənin insanların belə qəddarcasına siniflərə bölməyini mənimsemişəm, atacan. Üstəlik (hər halda, ən pisi də budur mənim üçün), belə olmağımdan dolayı gizlicə bir məmnunluq hiss edirəm. Və sırf buna dayana bilmirəm. Çünki mən bir az da duyğuların "romantik" hissəsini (hirsələnəcəksən amma) anamdan götürmüşəm.

Xüsusən də, bəzi kitabları oxuduqdan sonra içimdəki bu alçaq ziddiyyətlərin daha da fərqi vararaq, sənənin heç anlamayacağına bir tərzdə, sabit gözlərlə boşluğa baxıb dururam. Belə baxanda, sənənin işin daha asan idi, atacan. Bir çox şeyi yox sayaraq müəyyən bir nizam içində yaşadı. Kinoteatra gətmədin. Heç roman oxumadın. Zeytunyağlı ənginar yemədin. Xarici ölkə həsrəti çəkmədin. Heç kimə hədiyyə almadın. Evdə qulançar-dan başqa bir bitki yetişdirmədin.

Ancaq xalq türkülərini sevdin. Bəsit bəyənmələrinin yanında məni təəcübləndirən həssaslıqların da oldu. Mən sonradan qazandığım bir həssaslıqla, ikincisini sanki zarafata sanırmışam kimi dəyərləndirərək işin içindən çıxdım: bu "filan" sözünü bəsit duyğularımı gizləmək üçün istifadə etdiyim kimi filan.

**Türk dilindən çevirdi:
Oğuz Ayyaz**